

EPÄVARMUUTEEN KYTKEYTYVÄ DISINFORMAATIO

Sosiaalisen identiteetin näkökulma
disinformaation uskomisen syihin ja seurauksiin

Elina Kokko

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalipsykologia

Kandidaatintutkielma

Joulukuu 2022

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty
Valtiotieteellinen tiedekunta

Tekijä – Författare – Author
Elina Kokko

Työn nimi – Arbetets titel – Title
Epävarmuuteen kytkeytyvä disinformaatio. Sosiaalisen identiteetin näkökulma disinformaation uskomisen syihin ja seurauksiin.

Oppiaine – Läroämne – Subject
Sosiaalipsykologia

Työn laji – Arbetets art – Level Kandidaatintutkielma	Aika – Datum – Month and year Joulukuu 2022	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 24
--	--	---

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellaan disinformaatiota sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Disinformaation leviäminen on ajankohtainen ilmiö, jonka pelätään uhkaavan yhteiskuntia ja demokratian toteutumista. Viime vuosilta on jo näyttöä siitä, miten esimerkiksi koronavirukseen tai Yhdysvaltojen presidentinvaaleihin liittyneet valheelliset väitteet ovat levinneet, saaneet kannatusta ja mobilisoituneet jopa toiminnaksi saakka. Työssäni tarkastelen sitä, miten sosiaalisen identiteetin kautta voidaan ymmärtää disinformaation uskomisen syitä ja seurauksia, jotka mahdollistavat demokratiaa uhkaavan kehityskulun toteutumisen. Määrittelen työssäni disinformaation tarkoituksellisesti levitetyksi valheelliseksi tiedoksi, joka voi pitää sisällään erilaisia valeuutisia tai salaliittouksia. Työni teoreettisena viitekehystenä toimii sosiaalisen identiteetin lähestymistapa ja sen pohjalta kehitetyt epävarman identiteetin teoria ja sosiaalisen identiteetin teoria tiedonsaannin säätelystä.

Disinformaation uskomisen syyt kietoutuvat epävarmuuden tunteisiin ja pyrkimykseen hallita niitä. Epävarmuus omasta itsestä motivoi identifioitumaan erottuvaan ja selkeästi määritellyn ryhmään, joka vähentää epävarmuuden tunteita tarjoamalla yksilölle selkeän prototyypin itsestä, muista ja käyttäytymisestä. On myös todettu, että epävarmuuden tunteet ennustavat identifioitumista konservatismiin, joka ideologiallaan pyrkii muutosten minimointiin. Kun tarkastellaan alltiutta uskoa disinformaation, huomataan konservatiivien olevan liberaaleja alltiimpia uskomaan disinformaatiota. Voidaankin siis päätellä, että konservatiivinen poliittinen identiteetti tarjoaa itsestään epävarmalle selkeästi määritellyn sisäryhmän, johon identifioitua. Äärioikeisto hyödyntää agendassaan disinformaatiota sekä sen leviämistä tukevia argumentteja, mikä voi selittää ryhmään identifioituneiden suurempaa alltiutta myös uskoa levitettyjä väitteitä.

Äärioikeiston retoriikassa ihmis- ja kokemuslähtöisiä argumentteja korostetaan asiantuntijatiedon sijaan ja perinteinen media nähdään osana ulkoryhmää, joka on tarkoituksellisesti ennakkoluuloinen omaa ryhmää kohtaan. Mielipiteitä jakavien kysymysten äärelle onkin syntynyt disinformaatiota levittäviä vastamedioita, joiden uskotaan kertovan sen, mistä valtamedia vaikenee. Tiedon ympärille muodostuu ryhmärajoja sen mukaan, kenellä on pääsy tietoon ja kenellä ei. Rajatun tiedon jakaminen vahvistaa yhteistä sosiaalista identiteettiä ryhmärajojen sisällä, mutta vähentää sitä suhteessa niihin, jotka eivät jaa tietoa. Kokemus vaietun tiedon jakamisesta siis vahvistaa disinformaation uskovien sosiaalista identiteettiä ja luo entistä suurempia identiteettieroja ihmisten välille. Voidaankin todeta, että disinformaatiolla on sosiaalisen identiteetin vahvistumisen myötä polarisoituva vaikutus, jossa maailmankuvat ja käsitykset etäännyvät yhä kauemmas toisistaan.

Yhdessä poliittinen identiteetti ja disinformaation uskomisen voivat tarjota itsestään epävarmalle keinoja maailman merkityksellistämiseen ja epävarmuuden hallintaan. Muuttuneet mediakäsitykset ja vastamedioiden seuraaminen ovat seurauksia disinformaatiota hyödyntävään, mutta epävarmuutta vähentävään sisäryhmään identifioitumisesta, jonka myötä objektiivisina pidettyjen instituutioiden vaikuttavuus ja auktoriteetti voivat tulevaisuudessa heiketä entisestään.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords
disinformaatio, epävarmuus, poliittinen identiteetti, sosiaalinen identiteetti, sosiaalisen identiteetin lähestymistapa

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	1
2 KESKEISET KÄSITTEET JA TEOREETTISET NÄKÖKULMAT	3
2.1 Disinformaatio ja lähikäsitteet	3
2.2 Sosiaalisen identiteetin lähestymistapa	4
2.3 Epävarman identiteetin teoria.....	6
2.4 Sosiaalisen identiteetin teoria tiedonsaannin säätelystä	7
3 DISINFORMAATION USKOMISTA ENNUSTAVAT TEKIJÄT	8
3.1 Sosiaalisen identiteetin vaikutus tiedon tulkintaan	8
3.2 Epävarmuus	10
3.3 Poliittinen identiteetti	12
4 DISINFORMAATION USKOMISEN SEURAUKSET	14
4.1 Vihamielinen valtamedia ja vastamedian käyttäjät	15
4.2 Sosiaalisen identiteetin vahvistuminen jaetun tiedon myötä.....	17
4.3 Disinformaation polarisoiva vaikutus	19
5 YHTEENVETO JA POHDINTA	21
LÄHDELUETTELO	25

1 JOHDANTO

Kandidaatintutkielmani on kirjallisuuskatsaus, jossa tarkastelen disinformaatiota ilmiönä sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Työssäni olen kiinnostunut siitä, miksi toiset uskovat disinformaatioon ja toiset eivät. Tutkimuskirjallisuuden avulla pyrin selvittämään, miten sosiaalinen identiteetti voi selittää, ennustaa ja lisätä joidenkin alttiutta uskoa valheellisia viestejä. Lisäksi tarkastelen sitä, millaisia seurauksia disinformaatioon uskomisella yksilölle on. Disinformaation leviämisen on uskottu vahvistavan yhteiskunnallista polarisaatiota ja sen on povattu jopa heikentävän demokratiaa. Mutta miten disinformaatio vaikuttaa yksilötasolla, jotta edellä esitetty kehityskulku voi muuttua todeksi? Oma kiinnostukseni kohdistuu siihen, millaisia seurauksia disinformaatioon uskomisella yksilötasolla on esimerkiksi mediakäsitysten muuttumisen ja sosiaalisen identiteetin vahvistumisen muodoissa. Työni tutkimuskysymys on: miten sosiaalinen identiteetti selittää disinformaatioon uskomisen syitä ja seurauksia yksilötasolla.

Disinformaation leviäminen on ajankohtainen ilmiö, johon on vaikuttanut esimerkiksi mediaympäristön nopea muutos, tiedon määrän moninkertaistuminen sekä sosiaalisen median kehittyminen. Ennen joukkoviestinnän luoma jokseenkin yhtenäinen kuva maailman tapahtumista on korvautunut jokaisen yksilöllisesti valitsemilla tietolähteillä, joihin voi journalistisen uutismedian lisäksi kuulua niin muita sosiaalisen median käyttäjiä kuin tarkoituksellisesti asiantuntijatieta vastustavia vastamedioitakin. Viime vuosien tapahtumat ovat osoittaneet, miten vakavasta ilmiöstä disinformaation leviämisessä on kyse. Esimerkiksi vuonna 2020 Maailman terveysjärjestö WHO ilmoitti koronaviruksen suhteen taistelevansa ”itse viruksen leviämistä vastaan ja verkossa”, viitaten virukseen liittyvän todenperäisyydeltään vaihtelevan tiedon räjähdysmäiseen leviämiseen internetissä (Yle, 13.2.2020). Samalla Yhdysvaltojen vuoden 2022 kongressivaalien sanottiin olevan merkittävät demokratian kannalla, sillä osa kongressiin pyrkineistä ehdokkaista kieltäytyi uskomasta vuoden 2020 presidentinvaalien tuloksia tukien siihen liittyvää vaalivalhetta (Helsingin Sanomat, 7.11.2022).

Disinformaation torjumiseksi esitetään yleensä kriittistä medialukutaitoa sekä yksilöiden omaa aktiivisuutta. Esimerkiksi Kivinen (2022) korostaa vastuullisuutta, kriittisen ajattelun merkitystä

sekä harkittujen arvioiden tekemistä nykyaikaisessa verkkoympäristössä toimiessa. On kuitenkin huomattava, ettei viestintä ole sosiaalisesta todellisuudesta irrallinen ilmiö. Viestin tulkintaan ja ymmärrettävyyteen vaikuttaa jaettu sosiaalinen identiteetti. Greenaway, Wright, Willingham, Reynolds ja Haslam (2015) ovat esimerkiksi osoittaneet, että viesti tulkitaan tehokkaammin silloin, kun se vastaanotetaan oman sisäryhmän jäseneltä. Vaikka kuluttaisimme tietoa yksilöinä, ohjaa sosiaalinen identiteettimme sitä, mitä tietoa pidämme uskottavana ja hyväksyttävänä ja mitä emme. Onkin siis epätodennäköistä, että harkittujen arvioiden tekeminen kaikesta saatavilla olevasta informaatiosta olisi mahdollista, etenkin kun ymmärretään tiedon uskomiseen ja jakamiseen liittyviä sosiaalisia ulottuvuuksia.

Tutkimuskirjallisuuden avulla esitän, että sosiaalinen identiteetti on keskeinen tekijä tarkasteltaessa disinformaatioon uskomisen syitä ja seurauksia. Alttius uskoa disinformaatioon yhdistyy epävarmuuden hallintaan, jonka osana yksilö on motivoitunut identifioitumaan selkeästi määriteltyyn, tarkkarajaiseen ja erottuvaan ryhmään. Tällaisen ryhmäjäsennyksen voi tarjota konservatismiin nojaava poliittinen identiteetti, joka myös ennustaa disinformaatioon uskomista. Disinformaation vaikuttavuutta lisää äärikonservatiivien ja -oikeistolaisten omaksuma populistinen retoriikka, joka tukee ihmis- ja kokemuslähtöisiä argumentteja asiantuntijatiedon sijaan. Yksilötasolla identifioituminen osaksi vastaavaa retoriikkaa tukevaa ryhmää johtaa mediakäsitysten muuttumiseen ja sosiaalisen identiteetin vahvistumiseen oman sisäryhmän sisällä, mutta maailmankuvien eriytymiseen suhteessa muihin.

Työni jakautuu tutkimuskysymykseni tavoin kahteen osaan. Luvussa kolme käsittelen disinformaatioon uskomisen syitä. Sosiaalisen identiteetin avulla pyrin vastaamaan siihen, mitkä tekijät selittävät disinformaatioon uskomista yksilötasolla. Luvussa neljä siirryn käsittelemään disinformaatioon uskomisen seurauksia yksilötasolla. Pyrin vastaamaan siihen, miten yksilötason seuraukset voivat selittää disinformaation yhteiskuntaan ja demokratiaan kohdistavaa uhkaa sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Lopuksi luvussa viisi vedän päätelmäni yhteen. Seuraavassa luvussa määrittelen työni keskeiset käsitteet ja esittelen sosiaalisen identiteetin lähestymistapaan nojautuvat teoriat, joita käytän työni teoriataustana.

2 KESKEISET KÄSITTEET JA TEOREETTISET NÄKÖKULMAT

Työni nojaa teoreettisilta näkökulmiltaan sosiaalisen identiteetin lähestymistapaan ja sen pohjalta kehitelyihin jatkoteorioihin, joita esittelen tässä kappaleessa. Ensin määrittelen kuitenkin disinformaation ja erotan sen muista valheelliseen tietoon viittaavista käsitteistä, joita laajalti käytetään. Lähestyn disinformaation käsitettä kattoterminä, joka pitää sisällään muita käytettyjä termejä, kuten vale uutisten käsitteen.

2.1 Disinformaatio ja lähikäsitteet

Guessin ja Lyonsin (2020, s. 10) mukaan sekä disinformaatio että misinformaatio perustuvat valheellisten tai harhaanjohtavien viestien levittämiseen. Määritelmiin eron tekee se, onko tiedon levittäminen tahallista vai ei. Misinformaatio voidaan määritellä yksinkertaisesti ihmisten kesken jaetuksi harhaanjohtavaksi tai virheelliseksi tiedoksi (Euroopan komissio, 2018, s. 10). Gibbons ja Carson (2022) lisäävät, että misinformaation käsitteeseen ei liity tahallisuutta tai pahantahtoisuutta, mutta sillä voi silti olla haitallisia vaikutuksia. Misinformaation käsitteestä poiketen, disinformaation määrittelyssä tahallisuus on keskeistä. Valtioneuvoston kanslia (2019, s. 31) määrittelee disinformaation ”valheelliseksi tai manipuloiduksi informaatioksi, jota levitetään tahallisesti tarkoituksena johtaa harhaan”.

Mis- ja disinformaation lisäksi vale uutisten (fake news) termiä käytetään nykypäivänä kuvaamaan verkossa leviävää valheellista informaatiota. Guessin ja Lyonsin (2020, s. 11) mukaan vale uutiset voidaan nähdä yhtenä disinformaation muotona. Vale uutiset matkivat tyypillisesti perinteisten uutisten tyyliä, mutta ovat pohjimmiltaan tarkoituksellisesti levitettyä valheellista informaatiota (Haasio, Ojaranta & Mattila, 2017). Vale uutisten seuraukset voivat vakavuudellaan vaihdella puolueellisesta poliittisesta keskustelusta klikkiotsikoihin ja tarkoituksellisiin yrityksiin heikentää poliittisia prosesseja (Euroopan komissio, 2018, s. 10). Termin käytön yleistyttyä se on saanut osakseen myös kritiikkiä. Esimerkiksi Euroopan komission (2018, s. 10) raportissa termiä pidetään sopimattomana kuvaamaan disinformaation laajaa kenttää, joka voi täysin valheellisen tiedon lisäksi pitää sisällään esimerkiksi osin oikeaa tietoa. Lisäksi termiä voidaan pitää

harhaanjohtavana, sillä se on otettu osaksi poliittista keskustelua tilanteissa, joissa valeuutisiksi nimitetään sisältöjä, joiden kanssa ollaan eri mieltä (mts. 10).

Työssäni käytän disinformaation termiä, määriteltynä tarkoituksellisesti levitetyksi valheelliseksi tai harhaanjohtavaksi tiedoksi. Tulkitseen sen yläkäsitteeksi, joka pitää sisällään esimerkiksi jokseenkin päällekkäin käytetyn valeuutisten termin. Työssäni sivuan myös salaliittoteorioita, sillä ne asettuvat vahvasti valheellisen tiedon kentälle. Douglas ym. (2019) asettavat salaliittoteorioiden määrittelyn keskiöön vaikutusvaltaiset toimijat, joiden uskotaan salaisilla juonillaan olevan merkittävien sosiaalisten ja poliittisten tapahtumien takana. Esimerkiksi syyskuun 11. päivän terroritekojen salaliitto uskoo tapahtumien olleen Yhdysvaltain hallinnon suunnittelemaa (mt). Suhteessa disinformaation määrittelyyn on huomattava, että salaliittoteorian määritelmä ei ota kantaa siihen, onko tieto lopulta oikeaa vai valheellista tai onko sen levittäminen tahallista vai tahatonta. Flynn, Nyhan ja Reifler (2017) kuitenkin esittävät, että salaliittoteoriat eivät täytä yleisesti hyväksytyjä standardeja todisteiden osalta. Viimeaikaiset tapahtumat, kuten Yhdysvaltain presidentinvaaleista alkunsa saanut vaalivilppisalaliitto, kuitenkin osoittavat, että salaliittoteorioita käytetään tarkoituksellisesti esimerkiksi osana poliittista agenda. Näin ollen esitän, että salaliittoteorioita voidaan osin tarkastella disinformaation yläkäsitteen alla, vaikkakaan ne eivät ole työni pääpainopisteenä.

Edellä olen osoittanut, että valheelliseen tietoon liittyvä termistö on laajaa. Myös tutkimuskentällä käytetään laajasti eri termejä tutkittaessa valheellisen tiedon kokonaisuutta. Työssäni käytän lähdekirjallisuutta, joka käyttää disinformaation termiä, mutta hyödynnän myös tutkimuksia, joissa viitataan valeuutisiin ja salaliittoteorioihin.

2.2 Sosiaalisen identiteetin lähestymistapa

Työssäni tarkastelen disinformaatiota, siihen uskomista ja sen seurauksia sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Teoreettisena viitekehyksenä sosiaalisen identiteetin lähestymistapa koostuu sosiaalisen identiteetin teoriasta ja itsekategorioinnin teoriasta (Tajfel & Turner, 1979; Turner, 1987). Teoriat ovat saaneet alkunsa minimaalisten ryhmien paradigman pohjalta, jossa pelkkä havainto erillisten ryhmien olemassaolosta ilman aiempaa historiaa sai aikaan oman sisäryhmän

suosintaa. Sosiaalisen identiteetin teoria kehitettiin selittämään sitä, miksi minimaalisten ryhmien luominen aiheutti sisäryhmän suosintaa. Myöhemmin kehitetty itsekategorioiden teoria puolestaan pyrki teoretisoimaan sitä, miksi koehenkilöt ylipäättään identifioituivat minimaalisiin ryhmiin ja toimivat ryhmänsä puolesta. Teoriat ovat osittain päällekkäisiä, mutta vastaavat hiukan eri tavalla ryhmäprosesseihin liittyviin ilmiöihin, jonka vuoksi niitä on mielekästä tarkastella yhdessä sosiaalisen identiteetin lähestymistapana. (Turner & Reynolds, 2011, s. 399–401.)

Määritellessään sosiaalisen identiteetin teoriaa Tajfel ja Turner (1979, s. 34) olettivat, että ihmisten käyttäytyminen vaihtelee jatkumona yksilöllisten piirteiden ja suhteiden määrittämistä yksilöiden välisistä tilanteista ryhmien välisiin tilanteisiin, joita määrittävät ryhmiin tai kategorioiden kuulumisen. Ryhmäksi he määrittelevät joukon yksilöitä, jotka kokevat olevansa saman kategorian jäseniä. Sosiaalinen kategorisointi on ympäristöä luokitteleva prosessi, jossa yksilöt kategorisoivat itsensä ja muut tiettyjen sosiaalisten kategorioiden jäseniksi. Nämä sosiaaliset kategoriat muodostavat ryhmäjäsenyyksiä, jotka puolestaan luovat yksilön sosiaalisen identiteetin, eli ryhmäjäsenyyksistä nousevan minäkuvan osan. (Mts. 40.)

Tajfelin ja Turnerin (1979, s. 40) mukaan yksilöt pyrkivät positiivisen minäkuvan ylläpitämiseen ja sen myötä positiivisen sosiaalisen identiteetin ylläpitämiseen. Positiivista kuvaa sosiaalisesta identiteetistä pidetään yllä vertailemalla omaa ryhmää muihin, relevantteihin ulkoryhmiin. Vertailun tavoitteena on ylläpitää tai saavuttaa ylemmyyttä toista ryhmää kohtaan ja muodostaa omasta ryhmästä positiivisesti erottuva kuva. Mikäli sosiaalinen identiteetti näyttää yksilölle epätyytyttävänä, voi tämä pyrkiä lähtemään ryhmästä ja liittymään positiivisemmin erottuvaan ryhmään tai pyrkiä olemassa olevan ryhmän positiivisempaan erottautumiseen. (Mts. 40–41.)

Sosiaalisen identiteetin teorian jälkeen kehitetty itsensä kategorioiden teoria puolestaan pyrkii vastaamaan siihen, miten ja milloin ihmiset määrittelevät itsensä yksilöiksi tai ryhmän jäseniksi ja millaisia vaikutuksia sillä on (Turner & Reynolds, 2011, s. 399). Teorian mukaan ihmiset voivat kategorioida itseään eri tasoilla yksilöiksi tai ryhmien jäseniksi, johon vallitseva tilanne sekä sen tulkinta vaikuttavat. Itsensä määrittelyn muoto vaihtelee tilanteesta ja ajasta toiseen. Siinä missä itsensä määrittely yksilöllisten eroavaisuuksien mukaan aikaansaa yksilöllistä käytöstä, itsensä

määrittely muiden kanssa samaan kategoriaan puolestaan motivoi ryhmäkäyttäytymistä. Itsekategorioinnin teoriassa keskeistä on ryhmään määrittelyn aiheuttama depersonalisaatio, eli taipumus nähdä itsensä samankaltaisempana kategorian määrittävien tekijöiden kanssa. (Turner, 1987, s. 49–50.)

Tajfelin ja Turnerin (1979) vastaus minimaalisten ryhmien paradigman sisäryhmän suosintaan oli siis sosiaalinen identiteetti, joka muotoutuu ryhmään kuulumisesta ja motivoi oman sisäryhmän suosintaan positiivisen erottautumisen ja minäkuvan ylläpitämiseksi. On kuitenkin huomattava, että ihmiset ovat samanaikaisesti yksilöitä sekä useiden eri ryhmien jäseniä. Itsekategorioinnin teoria pyrkiikin vastaamaan siihen, miten ja milloin ihmiset määrittelevät itsensä yksilöiksi tai ryhmän jäseniksi. Itsensä määrittely ryhmän jäseneksi aiheuttaa taipumusta nähdä itsensä samankaltaisempana kategorian määrittävien tekijöiden kanssa, siis enemmän ryhmän jäsenenä kuin yksilönä, mikä motivoi erilaisia ryhmäprosesseja. (Turner, 1987, s. 50.) Sosiaalisen identiteetin lähestymistapa on inspiroinut lukuisia jatkoteorioita, jotka hyödyntävät sosiaalisen identiteetin ja itsekategorioinnin perusajatuksia. Seuraavaksi esittelen työni kannalta olennaisia sosiaalisen identiteetin lähestymistavasta kummunneita jatkoteorioita.

2.3 Epävarman identiteetin teoria

Sosiaalisen identiteetin lähestymistapa jättää kuitenkin avoimeksi sen, miksi ihminen identifioituu johonkin ryhmään. Motivaatiota ryhmään identifioitumisen taustalla selventämään syntyi Hoggin (2011, s. 63) kehittämä epävarman identiteetin teoria. Teoria pohjautuu ajatukseen siitä, että ryhmään identifioituminen vähentää epävarmuutta siitä, kuka oikein on. Epävarmuuden tunteet omasta itsestä, omasta käyttäytymisestä ja suhteista muihin ovatkin motivoivia tekijöitä ryhmään identifioitumisen taustalla. Epävarmuus motivoi identifioitumista, sillä ryhmän ominaisuudet tarjoavat yksilölle sisäisen prototyypin, jonka mukaan käyttäytyä ja määritellä itseään. Tällöin epävarmuuden tunteet omasta itsestään vähenevät. Etenkin selkeästi määritellyt ja erottuvat ryhmät edistävät itsen liittyvien epävarmuustekijöiden ratkaisemista. (Mts. 64–65.)

Hogg (2011, s. 64) esittää, että jotkut ryhmät voivat olla parempia häivyttämään epävarmuuden tunteita kuin toiset. Tällaisia ovat etenkin tarkkarajaiset, selkeästi erottuvat ja jäsennellyt ryhmät,

joiden jäsenet jakavat samoja ominaisuuksia, tavoitteita ja yhteisiä uskomuksia. Tämä huomio epävarman identiteetin teoriassa mahdollistaa erilaisten radikaalien ryhmäilmiöiden ymmärtämisen, sillä äärimmäiset ryhmät tarjoavat epävarmuuden tunteita tehokkaasti vähentäviä ominaisuuksia. Kun itseen kohdistuva epävarmuus koetaan laajaksi ja ulkoapäin tulevien olosuhteiden, kuten maahanmuuton tai taloudellisen romahduksen, aiheuttamiksi, on äärimmäisempiin ryhmiin identifioituminen entistä todennäköisempää. (Hogg, 2021.)

Epävarman identiteetin teorian viimeisimpiä sovellutuskohdita on ollut populismin vetovoiman selittäminen (Hogg & Gøtzsche-Astrup, 2021). Kun tarkastellaan disinformaation leviämistä nyky-yhteiskunnassa, ei populistisen politiikan ja disinformaation yhteyttä voida sivuuttaa. Hogg ja Gøtzsche-Astrup (2021, s. 200) mainitsevat esimerkiksi populismin yhtenä määrittävänä tekijänä salaliittoteoriat, joiden mukaan sisäryhmää vastaan tarkoituksella juonitaan identiteetin tuhoamiseksi. Populismin määrittelyssä ja tunnuspiirteissä on nähtävissä ominaisuuksia, jotka toimivat hyvin yksilön epävarmuuden vähentämiseksi (mts. 204).

2.4 Sosiaalisen identiteetin teoria tiedonsaannin säätelystä

Disinformaatiossa on kyse tiedon levittämisestä ja sen omaksumisesta, jotka ovat pohjimmiltaan sosiaalisia prosesseja. Bingley, Greenaway ja Haslam (2022) ovat kehittäneet sosiaalisen identiteetin teorian tiedonsaannin sääntelystä (Social-identity theory of information-access regulation), jonka pääpainona on tiedon jakamisen vaikutukset sosiaaliseen identiteettiin. Teorian mukaan tiedonsaannin säätely muokkaa sosiaalista identiteettiä ja muodostaa ryhmärajoja niiden välille, joilla on pääsy tietoon ja joilla ei ole. Tiedon rajaaminen ulkoryhmän ulottuville vahvistaa sosiaalista identiteettiä niiden kesken, jotka jakavat tiedon ja puolestaan vähentää sosiaalisen identiteetin tunnetta suhteessa niihin, jotka eivät jaa tietoa. (Mt.)

Bingley ym. (2022) lähestyvät tiedonsaannin säätelystä prosessina, jossa ulkopuolisilta estetään tarkoituksellisesti pääsy tietoon tai tietoa jaetaan tarkoituksena estää kolmannen osapuolen pääsy siihen. Vaikka disinformaation leviämistä esimerkiksi internetissä ei tarkoituksellisesti rajata kenenkään ulottumattomille, voidaan siinä nähdä sosiaalista identiteettiä vahvistavia piirteitä. Esimerkiksi suomalaiset vastamedioiden, eli asiantuntijatietoa vastustavien ja disinformaatiota

levittävien verkkoyhteisöjen, käyttäjät ovat kertoneet seuraavansa näitä medioita, sillä ”vastamediat täydentävät valtamedian antamaa kuvaa asioista ja kertovat rehellisesti ja kaunistelematta asioista, joista valtamedia vaikenee” (Reunanen, 2018, s. 26). Esitetty ajattelutapa kielii ryhmärajojen muodostumisesta valtamedian ja vastamedioiden käyttäjien välille, joista jälkimmäinen ryhmänä jakaa jotain sellaista tietoa, jota yleisesti ei ole saatavilla.

Bingleyn ym. (2022) teoretisointi tiedon jakamisen vaikutuksista sosiaalisen identiteetin vahvistumiseen ryhmän sisällä ja toisaalta heikentymiseen ryhmien välillä, antaa mielenkiintoisen näkökulman disinformaation polarisoivaan vaikutukseen sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Käsittelen tätä tarkemmin kappaleessa neljä.

3 DISINFORMAATION USKOMISTA ENNUSTAVAT TEKIJÄT

Disinformaatio leviää ihmisten sekä tietokoneiden luomana kuvien, videoiden ja artikkeleiden muodoissa sekä näiden yhdistelminä. Nopealla tahdilla kehittyneet kuvanmuokkaustyökalut ovat tehneet muokattujen kuvien ja videoiden tuottamisen helpommaksi, ja samalla niiden tunnistamisen yhä haastavammaksi. (Shu ym., 2020.) Teknologisella kehityksellä onkin ollut vahva vaikutus disinformaation leviämiseen. Leviämisen ja disinformaatioon uskomisen taustalla vaikuttaa kuitenkin myös sosiaalisia ja psykologisia mekanismeja, joille on annettu vähemmän huomiota. (Nisbet & Kamenchuk, 2019.) Alttius uskoa disinformaatioon ei kuitenkaan ole täysin sattumanvaraista, vaan sen taustalla vaikuttaa esimerkiksi sosiaalinen identiteetti (Baptista & Gradim, 2022).

3.1 Sosiaalisen identiteetin vaikutus tiedon tulkintaan

Oyserman ja Dawson (2021, s. 174) esittävät, että jotkut disinformaatiokampanjat pyrkivät vetoamaan vastaanottajan identiteettiin, jotta päätökset tehtäisiin saatavilla olevan informaation sijasta identiteetin pohjalta. Tällaiset disinformaatiokampanjat hyödyntävät identiteettejä aktivoivia kulttuurisia vihjeitä ja kehystävät vaihtoehtoiset ratkaisut identiteettiä uhkaavaksi. Esimerkiksi Brexit-kampanjasta levinneestä disinformaatiosta oli erotettavissa brittiläiseen identiteettiin vetoavaa retoriikkaa, symbolisia vihjeitä sekä EU:n kehystämistä kansallista

identiteettiä uhkaavaksi. (Mts. 174.) Sosiaalisen identiteetin aktivoiminen voikin olla tehokas keino viestin leviämiseksi – mutta miksi?

Tärkeät henkilökohtaiset ja sosiaaliset identiteetit luovat taipumuksen toimia ja ymmärtää tilanteita yhdenmukaisesti identiteettien kanssa (Oyserman & Dawson, 2021, s. 181). Esimerkiksi Hornernin, Gallettan, Crawfordin ja Shirsatin (2021) tutkimuksessa sekä demokraatit että republikaanit pitivät vastakkaiseen puolueeseen kohdistettuja valheellisia otsikoita uskottavampina kuin omaan puolueensa kohdistettuja otsikoita. Vastakkaiseen puolueeseen kohdistuvien valeutisten voidaan siis ajatella olevan oman sosiaalisen identiteetin mukaisia. Sosiaalinen identiteetti myös ohjaa viestin tulkintaa. Greenaway ym. (2015) selvittivät tutkimuksessaan, miten minimaalisten ryhmien paradigmaan perustuvalla ryhmäjaolla luodut ryhmäjäsennydet vaikuttivat annettujen ohjeiden tulkintaan. Vaikka ryhmillä ei ollut mitään aiempia merkityksiä tai jaettua historiaa, sisäryhmän jäseneltä saatuja ohjeita noudatettiin tarkemmin, tehtävästä suoriuduttiin paremmin ja viestintä koettiin laadukkaampana. Toisin sanoen sisäryhmän jäsenten välinen viestintä oli tehokkaampaa, sillä jaettu sosiaalinen identiteetti mahdollisesti motivoi olemaan vastaanottavaisempia sisäryhmän viestinnälle tai prosessoimaan sisäryhmän viestintää syvemmin. Sisäryhmän vaikutus väheni, kun tehtävän alussa herätettiin osallistujien yhteistä ylitason yliopisto-opiskelijan identiteettiä. (Mt.) Tämänkaltaiset tutkimustulokset osoittavat vahvasti sen, että viestintä on enenevässä määrin sosiaalinen ilmiö, johon ryhmäjäsennydet vaikuttavat.

Sosiaalista identiteettiä uhkaava tieto puolestaan aiheuttaa vastaanottajassa todennäköisesti negatiivisia reaktioita ja edistää motivoituneen päättelyn (motivated reasoning) käynnistymistä (Flynn ym., 2017). Nisbetin ja Kamenchukin (2019) mukaan motivoituneella päättelyllä tarkoitetaan pyrkimystä välttää ristiriitaista tietoa sekä sen aiheuttamia ahdistuksen tunteita, mikä puolestaan johtaa valikoivaan ja omaa maailmankuvaa vahvistavan informaation kuluttamiseen, ymmärtämiseen sekä käsittelyyn. Sosiaalinen identiteettimme voi siis ohjata meitä ymmärtämään tietoa maailmankuvamme mukaisesti, etenkin niissä tilanteissa, joissa identiteettimme on uhattuna. Sosiaaliseen identiteettiin kohdistuva uhka voi Douglasin ym. (2019) mukaan olla myös yhteydessä salaliittoteorioihin uskomiseen. Jaetut salaliittoajatukset omaa sisäryhmää sortavista

juonista voivat olla keinoja matalan statuksen ryhmille selittää omaa asemaansa ja ylläpitää positiivista kuvaa omasta ryhmästä (mt).

Toisaalta identiteetin kanssa ristiriidassa oleva tieto tai sisäryhmään kohdistuva uhka voi myös motivoida disinformaation vastustamista. Cohenin ym. (2020) tutkimuksessa Facebook-käyttäjää altistettiin tekaistuille, uutisartikkeleita muistuttaville julkaisuille, jotka kertoivat joko Trumpin kannattajien tai Trumpin vastustajien mielenosoituksen väkivaltaisuudesta. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että omaan sisäryhmään kohdistuva valeutinen nosti käsityksiä vihamielisestä mediasta ja siten lisäsi motivaatiota uutisen ilmiantamiseen (mt). Nisbetin ja Kamenchukin (2019) mukaan disinformaatio myös vahvistaa affektiivista polarisaatiota, jolla he viittaavat sosiaalisen identiteetin tärkeyden korostamiseen kasvattamalla ennakkoluuloja ulkoryhmää kohtaan. Vahvat negatiiviset tunteet lisäävät todennäköisyyttä ulkoryhmään kohdistuvan disinformaation omaksumisesta ja jakamisesta, etenkin, jos se lujittaa sisäryhmän jäsenyyttä (mt). Toisin sanoen, sosiaalinen identiteetti voi ohjata omaan sisäryhmään kohdistuvan disinformaation vastustamiseen ja korjaamiseen ja samalla ulkoryhmään kohdistuvan disinformaation levittämiseen.

Disinformaation kannalta on myös huomattava, että sosiaaliset identiteetit voivat aiheuttaa sosiaalista painetta ajatella ja toimia identiteettien mukaisesti, jolloin oikean tiedon tavoittelun sijaan voidaan pyrkiä vahvistamaan siteitään ryhmään (Flynn ym., 2017). Edellä on kuitenkin esitetty, että sosiaalinen identiteetti vaikuttaa myös suoraan taipumukseen omaksua sellaista tietoa, joka on linjassa sosiaalisen identiteetin kanssa (Nisbet & Kamenchuk, 2019). Sisäryhmää uhkaava disinformaatio ennustaa tiedon vastustamista ja sen korjaamista, kun taas ulkoryhmään kohdistuva disinformaatio ennustaa sen uskomista (Cohen ym., 2020; Horner ym., 2021). Tämän lisäksi tietyt emotionaaliset reaktiot voivat lisätä alttiutta uskoa ja kuluttaa disinformaatiota (Shu ym., 2020). Seuraavaksi käsittelen epävarmuutta tällaisena emotionaalisena reaktiona, jolla on vaikutuksia sekä sosiaalisen identiteettiin, että disinformaation uskomiseen.

3.2 Epävarmuus

Shun ym. mukaan (2020) valheellisen tiedon kuluttaminen voi olla selviytymiskeino epävarmassa ja kontrolloimattomassa tilanteessa. Ennakoimattomat kriisit ja epävarmat lopputulokset, kuten

luonnonkatastrofit tai yhteiskunnallisesti merkittävät vaalit, lisäävät informaation kulutusta sekä ihmisten alttiutta uuden tiedon omaksumiseen epävarmuuden välttämiseksi, vaikka se olisi virheellistä (mt). Tiedon korostunut kysyntä suurten mediatapahtumien, kuten presidentinvaalien, aikana antaa tilaa myös erilaisten valeutisointien leviämislle (Pyrhönen & Bauvois, 2020). Epävarmuus on emotionaalinen tila, jonka ihmiset pyrkivät ratkaisemaan esimerkiksi sosiaalisen identiteetin muodostumisprosessien kautta (Hogg, 2011, s. 63) .

Hoggin (2011, s. 63) mukaan epävarmuuden tunteet omasta itsestä, omasta käyttäytymisestä ja suhteista muihin motivoivat ryhmään identifioitumista. Epävarmuuden tunteet omasta itsestä vähenevät, kun ryhmän ominaisuudet tarjoavat sisäisen prototyypin itsestä ja omasta ryhmästä, käyttäytymisestä sekä muista ihmisistä. Etenkin selkeästi määritellyt ja erottuvat ryhmät edistävät itseän liittyvien epävarmuustekijöiden ratkaisemista. (Mts. 63.) Hoggin (2021) mukaan epävarman identiteetin teoria soveltuukin ääri-ilmiöiden, kuten radikalisoitumisen tai itsevaltaisen johtamisen selittämiseen. Lisäksi sen avulla voidaan tarkastella populismin suosiota (Hogg & Gøtzsche-Astrup, 2021, s. 204).

Populismi voidaan määritellä ideologiaksi, joka jakaa yhteiskunnan kansaan, eli tavallisiin ihmisiin sekä korruptoituneeseen eliittiin. Kansa näyttäytyy populistisessä narratiivissa hyveellisenä ja yhtenäisenä ryhmänä, jonka pääsy valtaan on tukahdutettu sitä uhkaavan poliittisen eliitin taholta. (Schulz, Wirth & Müller, 2020.) Näin määriteltynä populismi tarjoaa itsestään epävarmalle yksilölle selkeän ”hyväksi” määritellyn sisäryhmän, johon identifioitua ja selkeitä käsityksiä ”pahaksi” ja uhkaavaksi määritellystä ulkoryhmästä. Populismin kasvavalla suosiolla on myös yhteys disinformaatioon uskomiseen. Vaikkei voidakaan väittää, että populismi ideologiana suoraan levittäisi pelkkää disinformaatiota, antaa se tilaa ja tukea ihmis- ja kokemuslähtöisille argumenteille asiantuntijatiedon sijaan (Hameleers, 2020). Vahva identifioituminen ryhmään, joka kannattaa ja jakaa uskomuksia yhteiskunnan kahtiajaosta ja kokemusasiantuntijuudesta muokkaa sosiaalista identiteettiä suuntaan, joka altistaa maailmankuvaan sopivan, kansalaista korostavan ja systeemiä kritisoivan, valheellisenkin, tiedon uskomiseen.

Etenkin jatkuvana ja luonteeltaan äärimmäisenä koettu epävarmuus motivoi äärimmäisiin ryhmiin identifioitumista (Hogg, 2011, s. 73). Shun ym. (2020) mukaan myös tietokoneohjelmien levittämä disinformaatio on kiinnittynyt nimenomaan epävarmuutta lietsoviin tilanteisiin, kuten terroristisiin tragedioihin, luonnonkatastrofeihin sekä vaalituloksia edeltäviin aikoihin. Äkillisistä muutoksista aiheutuva yhteiskunnallinen epävarmuus tekee ympäröivästä maailmasta yksilölle arvaamattoman, mikä antaa tilaa esimerkiksi ääriajattelun vahvistumiselle (Hogg & Gøtzsche-Astrup, 2021, s. 201). Tämänhetkiset globaalit tapahtumat koronapandemiasta Ukrainan sotaan ja sen aiheuttamiin talousongelmiin ovatkin omiaan lisäämään epävarmuuden tunteita ja voivat osaltaan selittää salaliittoteorioiden, valheellisen tiedon sekä populismin suosiota.

Siinä missä yhteiskunnallinen epävarmuus saattaa motivoida disinformaatioon uskomista edellä mainittujen prosessien kautta, antaa se myös tilaa disinformaation ja salaliittoteorioiden leviämiseksi. Pyrhönen ja Bauvois (2020) tutkivat Yhdysvalloissa ja Ranskassa levinneitä kolmea eri salaliittoteoriaa, jotka saivat alkunsa presidentinvaalien yhteydessä. Presidentinvaalit ovat perinteisesti paljon esillä ja pitkittynyt mediatapahtuma kutsuu niin perinteisen median kuin vastamediatkin uutisoimaan ehdokkaista uutta tietoa ja erilaisia paljastuksia, mikä mahdollistaa salaliittoteorioille tilaisuuden korruptoituneen eliitin valheiden paljastamiselle (mt). Pyrhönen ja Bauvois (2020) huomauttavat, että salaliitot eivät kuitenkaan ensisijaisesti kaupittele tietoa, vaan tietynlaista suuntautumista kohti sosiaalista maailmaa. Tämä tietynlainen suuntautuminen voi itsestään epävarmalle olla kaivattu ryhmä, johon identifioitua.

3.3 Poliittinen identiteetti

Edellä todettiin, että epävarmuuden tunteet omasta itsestään ja paikastaan maailmassa voivat motivoida ääriryhmiin identifioitumista ja esitettiin populistisen ideologian ympärille syntyneet ryhmät ajankohtaisena esimerkkinä. On kuitenkin huomattava, että populismi ideologiana voi liittyä sekä ääriivasemmistolaiseen että äärioikeistolaiseen ajattelutapaan (Van Prooijen, Krouwel & Pollet, 2015). Tutkittaessa disinformaatioon uskomisen syitä, on poliittista identiteettiä kuitenkin tarkasteltava tarkemmin, sillä siihen liittyvät tekijät lisäävät alttiutta disinformaation uskomiin.

Epävarmuus, pelko ja uhan tunteet ovat Jostin, Glaserin, Kruglanskin ja Sullowayn (2003) mukaan yhteydessä motiiveihin, joilla näitä tunteita pyritään hallitsemaan. Esimerkiksi epävarmuuden välttäminen ja tarve järjestykselle, vahinkojen välttäminen ja olemassa olevan systeemin oikeuttaminen ovat keinoja, joilla tunteita pyritään hallitsemaan. Poliittinen konservatismi muutosta vastustavalla ja eriarvoisuutta tukevalla agendallaan ylläpitää olemassa olevaa järjestelmää muutoksia minimoiden ja tukee siten epävarmuutta vähentävien motiivien toteutumista. Epävarmuuden ja uhan tunteet ennustavat siten poliittista suuntautumista liberalismiin sijasta konservatismiin suuntaan. (Mt.) Epävarmuuden ja uhkien hallinnan tarpeen on todettu linkittyvän konservatismiin ylipäätään, eikä vain sen äärimuotoihin (Jost, ym., 2007).

Baptistan ja Gradimin (2022) systemaattinen kirjallisuuskatsaus tarkastelee sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa toteutettuja tutkimuksia, joissa suorasti tai epäsuorasti tutkitaan poliittisen identiteetin vaikutusta valeutisiin uskomiseen. Tutkimuksien yhteenveto osoittaa, että poliittiselta identiteetiltään konservatiiviset tai oikeistolaiset ovat liberaaleja tai vasemmistolaisia alttiimpia uskomaan valeutisia ja disinformaatiota. Lisäksi tutkimukset viittaavat siihen, että konservatiivit saattaisivat olla heikompia valeutisten tunnistamisessa. Äärioikeistolaisten johtajien on myös todettu hyödyntävän disinformaatiota ja vähemmistöihin kohdistuvia valeutisia puheissaan. (Mt.) Itseen kohdistuva epävarmuus motivoi prototyyppisen johtajan seuraamista, sillä tämän odotetaan määrittelevän millaisia ”me” ryhmänjäseninä olemme. Auktoriteettiaan johtaja voi vahvistaa epävarmuuteen kytkeytyvällä retoriikalla ja sen ratkaisuehdotuksilla. (Hogg, 2011, s. 70–71.) Jos johtaja retoriikassaan hyödyntää disinformaatiota, on ymmärrettävää, että ryhmään identifioituneet seuraajat ovat sitä myös alttiimpia uskomaan.

Kun puolestaan tarkastellaan salaliittoukomuksia, huomataan niiden olevan yhteydessä poliittiseen ääriajatteluun ideologioiden kummassakin ääripäässä. Poliittinen ääriajattelu ja salaliittoukomukset ovat vahvasti toisiinsa linkittyneitä, sillä ne tarjoavat selityksiä tapahtumille ja ongelmille ja tarjoavat tavan merkityksellistää maailmaa. (Van Prooijen ym., 2015.) Salaliitot myös mahdollistavat omien uskomusten säilyttämisen epävarmuuden ja ristiriitaisuuksienkin keskellä (Douglas ym., 2019). Voidaan siis todeta, että salaliittoteoriat ja disinformaatio

tarjoavat ihmisille samanlaisia epävarmuuden hallintakeinoja, kuin konservatismiin aiemmin todettiin tarjoavan. Ne voivat tarjota selityksiä ja merkityksiä epävarmuuden tilassa.

Yhteiskunnallinen epävarmuus on yhteydessä niin tiedon kuluttamiseen kuin erottuvaan ja selkeästi määriteltyyn ryhmään identifioitumiseen (Hogg, 2011; Shu ym., 2020). Konservatiivisen poliittisen identiteetin puolestaan on todettu olevan yhteydessä epävarmaan maailmankuvaan sekä suurempaan alttiuteen disinformaation uskomisessa (Baptista & Gradim, 2022; Jost ym., 2007). Näyttäisikin siis siltä, että konservatiivinen identiteetti, salaliittoukset ja disinformaatio tarjoaisivat keinoja epävarmuuden hallintaan. Disinformaatio voi olla etenkin konservatiivisten johtajien tarkoituksella käyttämä strateginen keino, mutta myös yksilön selviytymiskeino epävarmassa tilanteessa (Baptista & Gradim, 2022; Shu ym., 2020). Epävarmuus sosiaaliseen identiteettiin kietoutuneena siis osaltaan selittää sitä, miksi disinformaatiota uskotaan ja toiset ovat sille alttiimpia. Seuraavaksi käsitelen sitä, millaisia seurauksia disinformaatioon uskomisella on.

4 DISINFORMAATION USKOMISEN SEURAUKSET

Disinformaatioon uskomisen johtaa luonnollisesti myös taipumukseen jakaa sitä. Esimerkiksi Turelin ja Osatuyin (2021) mukaan ryhmään identifioituminen on yhteydessä taipumukseen uskoa oman poliittisen orientaation mukaisia valeutisotikoita, mutta konservatiivien kohdalla taipumus uskoa oman poliittisen orientaation mukaisia valeutisotikoita myös lisäsi halukkuutta jakaa näitä valeutisia (mt). Cohen ym. (2020) puolestaan esittävät, että taipuvaisuus korjata valheellista sisältöä on yhteydessä siihen, kohdistuiko valheellinen tieto omaan sisäryhmään. Voidaankin siis olettaa, että ihmisten taipuvaisuus hyväksyä omaan maailmankuvaansa sopivaa tietoa osaltaan vaikuttaa siihen, että disinformaatio pääsee sosiaalisessa mediassa leviämään, eikä sen korjaamista nähdä tarpeelliseksi. Disinformaatioon uskomisen seuraukset ovat kuitenkin tätä monisyisemmät.

Mielipiteitä jakavien kysymysten ympärille on syntynyt asiantuntijätietoa vastustavia sivustoja ja yhteisöjä, joihin voidaan viitata vastamedioina (Reunanen, 2022). Vastamediat hyödyntävät sosiaalista identiteettiä kehystämällä populistisen retoriikan tavoin perinteisen median osaksi sisäryhmää uhkaavaa elitististä ulkoryhmää (Hameleers, 2020; Schulz ym., 2020). Pääsy tiedon äärelle, joka on vain tietyn ryhmän saatavilla, vahvistaa sosiaalista identiteettiä tiedon jakajien

kesken ja vähentää sosiaalista identiteettiä tiedon jakajien ja tiedon ulkopuolella olevien välillä (Bingley ym., 2022). Näin ollen voidaan ajatella, että vastamedioiden ympärille kerääntyy yleisöjä, joiden sosiaalinen identiteetti vahvistuu tiedon jakamisesta, mutta heikkenee suhteessa muihin. Esitänkin, että disinformaatiolla voi olla sosiaalisen identiteetin kautta ilmenevä vaikutus yhteiskunnalliseen polarisaatioon.

4.1 Vihamielinen valtamedia ja vastamedian käyttäjät

Sosiaalisen median käytön lisääntyessä perinteisen median käyttö vähenee. Vuonna 2022 julkaistun uutistutkimuksen mukaan sekä perinteisen median kulutus että luotto uutisiin on globaalisti jatkanut laskemistaan. Samalla sosiaalisen median sovellusten käyttö uutisten kuluttamiseen on lisääntynyt ja jopa puolet sosiaalista mediaa uutislähteenä käyttävistä ovat huolissaan siitä, erottavatko virheellisen tiedon oikeasta. (Newman, 2022.) Huoli ei ole mitätön mediaympäristössä, jossa käyttäjät voivat vapaasti tuottaa ja jakaa omaan maailmankuvaansa sopivaa tietoa eteenpäin. Lisäksi verkkoympäristössä toimii järjestelmällisesti valeuutisia jakavia verkkosivustoja, jotka pyrkivät vaikuttamaan lukijoidensa ajatusmaailmaan uutissivustoina esiintymällä (Haasio ym., 2017). Nämä vastamediat hyödyntävät sosiaalista identiteettiä aktivoivaa populistista retoriikkaa, jossa myös media julistetaan osaksi sisäryhmää uhkaavaksi ulkoryhmäksi (Hameleers, 2020; Schulz ym., 2020).

Cohenin ym. (2020) mukaan käsitykset vihamielisestä valtamediasta viittaavat vahvasti ryhmäänsä identifioituvien kokemuksiin siitä, että media on tarkoituksellisesti vastakkaisen ryhmän puolella ja ennakkoluuloinen omaa ryhmää kohtaan. Heidän tutkimuksessaan omaan sisäryhmään kohdistunut valheellinen tieto lisäsi käsityksiä vihamielisestä valtamediasta, mikä puolestaan motivoi tiedon ilmiantamiseen (mt). Kun tarkastellaan käsityksiä vihamielisestä valtamediasta nykyisessä poliittisessa ympäristössä, huomataan sen kietoutuvan tarkemmin oikeistopopulismiin. Yhteiskunnan kansaan ja korruptoituneeseen eliittiin jakava ideologia näkee myös valtamedian osana korruptoitunutta ulkoryhmää, joka toimissaan ei täytä demokratian asettamia vaatimuksia, sillä uutisoinnissaan sen nähdään olevan poliittisen eliitin puolella. Vastaavasti poliittiseen

oikeistoon nojaava kokee oman mielipiteensä olevan yhteneväisempi yleisen mielipiteen kanssa, jota valtamedia ei edusta. (Schulz ym., 2020.)

Valtamediaa vastustava populistinen retoriikka mahdollistaa disinformaation tehokkaan leviämisen, sillä se priorisoi ihmislähtöisiä argumentteja empiirisen näytön ja asiantuntijatiedon sijaan. Retoriikka leviää muun muassa populististen johtajien kautta, jotka avoimesti syyttävät mediaa valheiden levittämisestä. (Hameleers, 2020.) Koronapandemian alettua vuonna 2020, luottamus uutisia kohtaan on Suomessa viimeisimmän tutkimuksen mukaan kasvanut ja globaalista kehityksestä poiketen jatkanut kasvuaan. Siitä huolimatta mielipiteitä jakavien aiheiden, kuten ilmasto- ja maahanmuuttopolitiikan, ympärille muodostuneiden vastamedioiden äärelle on kerääntynyt pieni joukko valtavirtakäsityksiä vastustavia kansalaisia. Myös suomessa poliittinen identiteetti on osatekijä selittämässä disinformaation leviämistä, sillä hyvin oikeistolaisiksi identifioituvat luottavat muita vähemmän uutisiin. (Reunanen, 2022.)

Noppari, Hiltunen ja Ahva (2019) esittävät, että epäluottamus ja skeptisyys perinteistä mediaa kohtaan ovat keskeisimpiä motiiveja vastamedian seuraamisen taustalla. Heidän tutkimuksensa keskittyy vastamedioihin Suomessa, jossa monipuoluesysteemi, julkinen media ja korkea luottamus uutisiin ovat aiemmin vaikuttaneet vastamedioiden olemassaoloon. Pakolaiskriisi vuonna 2015 ja maahanmuuton vastustaminen kuitenkin mahdollistivat medioiden vahvistumisen. (Mt.) Kehitys antaakin viitteitä siitä, että disinformaation leviäminen globaali ilmiö ja se kytkeytyy vahvasti yhteiskunnallisiin epävarmuuden tiloihin. Hoggin ja Gøtzsche-Astrupin (2021, s. 211–212) mukaan epävarmat ajat lisäävät populistisen retoriikan houkuttelevuutta, sillä epävarmuus motivoi selkeästi erottuvaan ryhmään identifioitumista. Epävarmuus voi osaltaan selittää sitoutuneiden yleisöjen kerääntymistä valtavirta-ajatuksista poikkeavien narratiivien äärelle.

Nopparin ym. (2019) tutkimuksessa tunnistettiin kolme suomalaisten vastamedioiden käyttäjäprofiilia, joita yhdistää selvä kritiikki perinteistä mediaa, eliittiä ja järjestelmää kohtaan. Eron käyttäjien välille tekee perinteiseen mediaan ja laajemmin yhteiskuntaan kohdistuvan epäluottamuksen vahvuus sekä vastamedioihin sitoutuminen. Ajoittaisesti tyytymättömät vastamedioiden käyttäjät kritisoivat eri ilmiöitä, kuten median sensaatiohakuisuutta tai yksittäisten

journalistien käytöstä, mutta seuraavat vastamedioita vain satunnaisesti. Agendakriitikoilla on puolestaan vahvoja mielipiteitä tiettyihin teemoihin, joita valtamedian ei välttämättä nähdä edustavan. Vastamediat nähdään agendakriitikon silmin tarpeellisina journalismin ja julkisen keskustelun haastajina. Vastamedioiden sitoutuneimpia käyttäjiä ovat systeemiskeptikot, jotka osoittavat laajaa epäluottamusta niin mediaa kuin yhteiskuntaakin kohtaan. (Noppari ym., 2019.)

Disinformaatiota levittävien vastamedioiden ympärille kerääntyy siis ryhmiä, joiden jaetut uskomukset ovat vahvasti muusta yhteiskunnasta erillisiä. Käyttäjiä yhdistää skeptisyys perinteistä mediaa kohtaan, jota vahvistetaan retoriikalla, jossa valtamedia on tarkoituksellisesti poliittisen eliitin puolella epäonnistuen demokratian perustehtävien toteuttamisessa. Sosiaalinen identiteetti on keskeisessä roolissa retoriikassa, joka hyödyntää sisä- ja ulkoryhmiä. (Cohen ym., 2020; Noppari ym., 2019.) Nopparin ym. (2019) mukaan sitoutuneimmat vastamedioiden käyttäjät ovat luopuneet kokonaan perinteisen median käytöstä. Tiedon jakaminen on luonteeltaan sosiaalinen prosessi, joka vaikuttaa myös sosiaaliseen identiteettiin (Bingley ym., 2022). Sosiaalisen identiteetin kautta voidaan myös selittää maailmankuvien eriytymisen taustalla vaikuttavia sosiaalisia prosesseja.

4.2 Sosiaalisen identiteetin vahvistuminen jaetun tiedon myötä

Sosiaalisen identiteetin teoria tiedonsaannin säätelystä (Social-identity theory of information-access regulation) ehdottaa, että tiedon jakaminen ja toisaalta rajaaminen muokkaa sosiaalista identiteettiä. Tiedonsaannin säätely on prosessi, jossa ulkopuolisilta estetään tarkoituksellisesti pääsy tietoon tai tietoa jaetaan tarkoituksena estää kolmannen osapuolen pääsy siihen. Toisin sanoen tietty joukko jakaa tarkoituksellisesti keskenään jotain tietoa, johon pääsyä rajoitetaan ryhmän ulkopuolisilta. Vastamedioiden ja disinformaation vaikuttavuutta voidaankin tarkastella myös tiedonsaannin säätelyn kautta, jolla on vahvistava vaikutus sosiaaliseen identiteettiin. (Bingley, ym., 2022.)

Skeptisyys perinteistä mediaan kohtaan ilmenee vastamedioiden seuraajien vastauksissa, joiden mukaan ”vastamediat täydentävät valtamedian antamaa kuvaa asioista ja kertovat rehellisesti ja kaunistelematta asioista, joista valtamedia vaikennee” (Reunanen, 2018, s. 26). Tiedonsaannin

sääntely luo ryhmärajoja ihmisten välille, silloin kun tietoa tarkoituksellisesti pidätetään muilta ihmisiltä ja jaetaan vain tietyn joukon kesken (Bingley ym., 2022). Kun vastamedian seuraamista perustellaan sillä, että se tarjoaa tietoa, josta valtamedia vaikenee, luodaan tiedonsaannin kautta ryhmärajoja eri medioiden käyttäjien välille. Vaikka vastamedian viesti olisikin periaatteessa kaikkien saatavilla, korostuu asetelemassa näkemys siitä, että aktiiviset käyttäjät jakavat sellaista tietoa, jota suurempi yleisö ei jaa. Muodostuneet ryhmäraajat vähentävät sosiaalisen identiteetin kokemusta niiden välillä, joilla on pääsy tietoon ja joilla ei. Saman tiedon jakaminen puolestaan kasvattaa sosiaalisen identiteetin kokemusta niiden välillä, joilla on pääsy samaan tietoon etenkin, kun tieto on ulkopuolisilta rajattua. (Bingley ym., 2022.)

Nopparin ym. (2019) tutkimuksen käyttäjäprofiileista systeemiskeptiset edustivat vastamedioiden aktiivisia ja sitoutuneita seuraajia, jotka ilmensivät laajaa epäluottamusta yhteiskunnallisia instituutioita kohtaan ja alttiutta radikaalien väitteiden ja salaliittouskomusten omaksumiseen. Systeemiskeptiset kokivat näkemyksiensä olevan täysin yleisten näkemysten ulkopuolella, jonka vuoksi osa oli kokonaan lopettanut perinteisen median seuraamisen (mt). Vastamediat tarjoavat tällöin vuorovaikutusalustoja, joilla äärimmäisiä ja poikkeavia mielipiteitä omaavat ihmiset vuorovaikuttavat toisten samoja uskomuksia jakavien ihmisten kanssa. Tiedonsaannin sääntelyn myötä sosiaalisen identiteetin voidaan ajatella entisestään vahvistuvan ja luovan aiempaa vahvempia identiteettieroja vastamedian käyttäjien ja muiden välille. Tiedon myötä jaettu sosiaalinen identiteetti voi lisätä yksilöiden hyvinvointia ja ryhmän toimintaa. (Bingley ym., 2022.) Sosiaalisen identiteetin vahvistuminen ja sen tuomat positiiviset vaikutukset yksilölle voivat selittää pienen joukon vahvaa sitoutumista vastamedioihin ja disinformaatioon.

Hameleersin (2020) mukaan populistinen disinformaatio, joka kehystää tavalliset ihmiset ja korruptoituneen eliitin vastakkaisiksi ja tukee tunteisiin ja kokemuksiin pohjautuvia argumentteja asiantuntijatiedon sijaan, asettaa ihmisiä faktattomiin kaikukammioihin. Kaikukammioissa ihmiset altistuvat jatkuvasti samankaltaisille näkökulmille, mikä entisestään vahvistaa olemassa olevia uskomuksia ja tekee disinformaation tunnistamisen haastavaksi (Shu ym., 2020). Kun huomioidaan vielä tiedon jakamisen positiiviset vaikutukset sosiaaliseen identiteettiin muodostuneiden ryhmärajojen sisällä ja sosiaalisen identiteetin väheneminen tiedon jakajien ja jakamattomien

kesken, voidaan paremmin ymmärtää maailmankuvien eriytymistä (Bingley ym., 2022). Lopuksi esitän, että disinformaatiolla ja sen ympärille muodostuneilla ryhmärajoilla onkin osuutensa yhteiskunnallisessa polarisaatiossa.

4.3 Disinformaation polarisoiva vaikutus

Vihamielisten valtamediakäsitysten ytimessä on ajatus siitä, että media on tarkoituksellisesti ulkoryhmien puolella ja ennakkoluuloinen omaa ryhmää kohtaan (Cohen ym., 2020). Eri uutissivustojen polarisoituminen poliittisen kannan mukaan on todellisuudessa eri maissa melko vähäistä. Tarkastelussa on kuitenkin huomattavissa, että joissain maissa eri sivustot jakautuvat yleisön poliittiselta kannalta enemmän vasemmistoon tai oikeistoon. Yhdysvalloissa uutissivustojen polarisoituminen yleisön poliittisen kannan mukaan on vahvinta, mutta sama kehitys on heikommin nähtävissä myös esimerkiksi Iso-Britanniassa ja Norjassa, vaikka näissä maissa julkisen palvelun media tasapainottaakin kehitystä keräämällä uutisoinnilleen monipuolista yleisöä. (Fletcher, 2022.) Vaikka mediankäytön polarisaatiokehitys ei vielä globaalilla tasolla olekaan huolestuttavassa pisteessä, on huomattava, että pieni osa ihmisistä on kokonaan luopunut perinteisen median käytöstä ja asettunut sen paikalle ensisijaisiksi tiedonlähteiksi erilaiset disinformaatiota levittävät vastamediat (Noppari ym., 2019).

Lisäksi sosiaalisen median alustoilla on entistä vahvempi rooli tiedon jakamisessa ja uutisten kuluttamisessa (Newman, 2022). Sosiaalisen median algoritmit perustuvat toimintalogiikkaan, jossa käyttäjäkokemus personoidaan jokaiselle omanlaisekseen. Uutta sisältöä tarjotaan pääasiassa sen perusteella, minkälaista sisältöä on aiemmin kulutettu. (Pariser, 2012.) Tämä mahdollistaa eriytymisen omia uskomuksia vahvistaviin kaikukammioihin (Shu ym., 2020). Sosiaalisen median käyttäjien toiminta onkin vahvasti polarisoitunutta, kuten Bessin ym. (2015) tutkimus osoittaa. Tutkimuksessa tarkasteltiin miten tieteeseen ja salaliittoihin perustuvia uutisia kulutettiin Facebookissa ja millaisia yhteisöjä niiden ympärille syntyi. Sekä tieteellisten uutisten käyttäjät että salaliittosivustojen käyttäjät reagoivat pääosin seuraamansa kategorioiden julkaisuihin, eli käyttäjien toiminta oli vahvasti polarisoitunutta. (Mt.) Tutkimus antaakin viitteitä siitä, että sosiaalinen media vahvistaa omia näkemyksiä vastaavan tiedon kuluttamista.

Bessin ym. (2015) Tutkimuksessa kuitenkin huomattiin, että salaliittosivustojen käyttäjät olivat huomattavasti aktiivisempia reagoimaan valheellisiin väitteisiin tykkäyksin ja kommentein. Lisäksi he olivat aktiivisempia julkaisemaan ja jakamaan salaliittoihin liittyvää sisältöä. Taipumus tukea ja levittää salaliittoihin perustuvaa virheellistä tai valheellista tietoa voi selittyä sillä, että valtamedian nähdään laiminlyövän näitä näkemyksiä. (Mt.) Lisäksi poliittiseen oikeistoon nojaavilla populistisilla asenteilla nähdään merkittävä yhteys mediakäsityksiin sekä käsityksiin yleisestä mielipiteestä. Yleinen mielipide koetaan yhteneväiseksi oman mielipiteen kanssa ja media puolestaan vastakkaiseksi oman, ja siten yleisen mielipiteen kanssa. Populististen asenteiden vahvistuessa, ero median raportoinnin ja yleiseksi koetun mielipiteen välillä kasvaa entisestään. (Schulz ym., 2020.) Tulokset viittaavat siis siihen, että vahvat populistiset asenteet omaavat ja disinformaatioon uskovat ihmiset kokevat perinteisen median olevan huomattavan polarisoitunut ja puolueellinen muita ryhmiä kohtiaan. Sosiaalisen median vahva rooli tiedon kuluttamisessa ja sen näkemyksiä vahvistava toimintalogiikka voi olla omiaan lisäämään käsitystä siitä, että yleinen mielipide vastaa omia käsityksiä ja poikkeaa valtavirran uutisoinnista.

Disinformaation leviäminen ja vastamedioiden syntyminen heikentää perinteisesti objektiiviseksi katsottujen instituutioiden, kuten tieteen ja journalismin, auktoriteettia (Noppari ym., 2019). Populistiset johtajat Donald Trumpin johdolla ovat avoimesti syyttäneet perinteistä mediaa valheiden levittämisestä ja totuuden pimittämisestä tavallisilta ihmisiltä (Hameleers, 2020). Disinformaatioon uskomisen erottelee ihmisiä maailmankuviltaan poikkeaviin ja toisistaan kaukaisiin ryhmiin työssani esitettyjen sosiaalisen identiteetin mekanismien kautta. Vaikka sitoutuneita disinformaatioon uskojia ja vastamedioiden käyttäjiä olisikin suhteessa vähän, on jo viimeaikaisia esimerkkejä siitä, kuinka salaliittoteoriat ja tarkoituksellisesti levitetty disinformaatio mobilisoituvat niihin uskojien parissa toiminnaksi. Vuonna 2021 Yhdysvaltain kongressitalo vallattiin väkijoukon uskoessa levitettyyn valheeseen vaalien vilpillisyydestä. Samankaltainen valtausyritys on nähty myös Saksassa, jonka keskiössä oli niin ikään usko salaliittoteorioihin. (Helsingin Sanomat, 8.1.2021.) Disinformaation leviäminen, siihen uskomisen ja sen ympärille syntyneet, vahvasti yleistä näkemystä haastavat ryhmät voivatkin uhata yhteiskunnallisia instituutioita ja vahvistaa näkemysten polarisaatiota niin, ettei yhteistä ymmärrystä enää ole. Tätä kehitystä selittää ja vahvistaa sosiaalinen identiteetti.

5 YHTEENVETO JA POHDINTA

Disinformaatio, määriteltyinä tarkoituksellisesti levitetyksi valheelliseksi tiedoksi, on käsitteenä laaja ja toimii näkemykseni mukaan yläkäsitteenä myös vale uutisille sekä osalle salaliittouskomuksista. Tutkielmassani keskityin tarkastelemaan sitä, miten sosiaalisen identiteetin kautta voidaan selittää sitä, miksi disinformaatioon uskotaan ja millaisia seurauksia sillä on yksilötasolla. Kun tarkastellaan viestintää ylipäätään, huomataan sosiaalisen identiteetin vaikuttavan siihen, millaista viestintä on ja miten asioita tulkitaan. Olemme ihmisinä lähtökohtaisesti taipuvaisia toimimaan ja ymmärtämään tilanteita yhdenmukaisesti tärkeiden identiteettiemme kanssa, jonka lisäksi sosiaalinen identiteetti ja ryhmäjäsenedydet vaikuttavat viestin tulkintaan (Oyserman & Dawson, 2021, s. 181; Greenaway ym., 2015).

Kun siirrytään tarkastelemaan sosiaalista identiteettiä disinformaation kontekstissa, huomataan valheellisiin viesteihin uskomisen juurisyiden kietoutuvan epävarmuuden tunteisiin. Epävarmuus omasta itsestään motivoi identifioitumaan selkeästi erottuviin ja tarkkarajaisiin ryhmiin, jotka vähentävät epävarmuuden tunteita tarjoamalla selkeän prototyypin siitä, kuka on, miten käyttäytyä ja millaisia muut ovat (Hogg, 2011, s. 67). Epävarmuus ja tarve uhkien hallintaa on myös poliittista suuntautumista ennustava tekijä, sillä ne yhdistyvät poliittiseen konservatismiin (Jost ym., 2007). Kun tarkastellaan disinformaatioon uskomista, konservatiivit ovat liberaaleja alttiimpia uskomaan valheellisia viestejä todeksi (Baptista & Gradim, 2022). Epävarmuus yhdistettynä konservatismiin nojaavaan poliittiseen identiteettiin onkin keskeinen selittäjä alttiudessa uskoa disinformaatioon.

Epävarmuus on keskeinen tekijä myös disinformaation sisällössä, sillä tarkoituksellisesti levitetty valheellinen viestintä kohdistuu usein yhteiskunnallisen epävarmuuden tiloihin ja tapahtumiin, kuten merkittäviin vaaleihin, katastrofeihin tai terrorismiin (Shu ym., 2020). Yhteiskunnallisen epävarmuuden tilat puolestaan voivat lisätä yksilön sisäisiä epävarmuuden tunteita ja siten kaipuuta selkeästi määritellyn ryhmän jäsenyyteen (Hogg, 2021). Disinformaatioon uskomisen ja poliittiseen ääri liikehdintään identifioituminen voivat siten näyttäytyä epävarmalle yksilölle keinoina hallita epävarmuuden tunteita ja merkityksellistä yhteiskunnan tärkeitä tapahtumia. Koska konservatismi on yhteydessä epävarmuuden tunteiden hallinnan motiiveihin, voidaan sen ajatella toimivan selkeästi määritellyn ja erottuvan ryhmänä, joka vähentää epävarmuuden

tunteita. Ei ole sattumaa, että juuri konservatismi toimii epävarmuutta vähentäen, sillä poliittisen äärioikeiston omaksuma populistinen retoriikka on omiaan tarjoamaan epävarmuutta vähentäviä helppoja ratkaisuja sekä selkeän sisäryhmän, johon identifioitua.

Populismi voidaan määritellä ideologiaksi, joka jakaa yhteiskunnan kahteen ryhmään: tavallisista ihmisistä koostuvaan kansaan ja korruptoituneeseen eliittiin. Populismi ei määritelmässään asetu poliittisesti oikealle tai vasemmalle ja se voikin yhdistyä ääriliikehdintään jatkumon kummassakin päässä. (Schulz ym., 2020.) Nykyisin isoimmat populistiset toimijat kuitenkin sijoittuvat poliittiselta ideologialtaan äärioikeistoon, joka on omaksunut globaalisti retoriikan sorretusta kansasta, jota populistiset poliittiset toimijat pyrkivät edustamaan korruptoineen eliitin estäessä kansan valtaanpääsyn. Perinteinen media nähdään osana ulkoryhmää, joka on uutisoinnissaan tarkoituksellisesti poliittisen eliitin puolella ja laiminlyö demokraattisen tehtävänsä. Asetelmaa vahvistavat populistiset johtajat, jotka leimaavat perinteisen median valheiden levittäjäksi.

Retoriikka on antanut tilaa erilaisille vastamedioille, jotka avoimesti vastustavat mielipiteitä herättävissä kysymyksissä asiantuntija- ja viranomaistietoa. Vastamediat keräävät kokoon yhteiskuntaan ja perinteiseen mediaan skeptisesti suhtautuvia yleisöjä, jotka kokevat jakavansa sellaista tietoa, josta muut vaikenivat. Rajatun tiedon jakaminen toimii sosiaalista identiteettiä ryhmän sisällä vahvistaen ja ryhmien välillä vähentäen (Bingley ym., 2022). Sosiaalisten identiteettien eriytyessä sen mukaan, ketkä jakavat vaiettua tietoa ja ketkä eivät, yhteiskunnallinen polarisaatio voi vahvistua. Kehityksen myötä syntyy maailmankuviltaan erillisiä ryhmiä, joilla on toisistaan poikkeavia uskomuksia ja näkemyksiä yhteiskunnallisesti merkittävistä kysymyksistä.

Epävarmuuden tunteiden ja hallinnan tarpeiden motivoidessa disinformaatioon uskomista ja äärioikeistoon identifioitumista, identifioituminen populistista retoriikkaa hyödyntävään sisäryhmään muokkaa käsityksiä todesta ja yhteiskunnallisten instituutioiden luotettavuudesta eriyttäen maailmankuvia kauemmas toisistaan. Sosiaaliseen identiteettiin perustuvat mekanismit selittävät siten sitä, miten valheelliseen tietoon perustuvat väitteet voivat mobilisoida toiminnaksi asti, kuten tapahtui Yhdysvalloissa presidentinvaalien vaalivilppivalheesta alkunsa saaneen kongressitalon valtauksessa. Yhteiskunnallinen epävarmuus Ukrainan sodan sekä sen

taloudellisten ja energiaan liittyvien seurausten myötä yhteiskunnallinen epävarmuus tuskin on lähiaikoina vähenemässä. Disinformaatio, sitä levittävät vastamediat ja poliittiset ääriäkemykset voivat toimia epävarman maailman merkityksellistäjinä yhä useammalle.

Yleisen näkemyksen mukaan disinformaatio on haaste yhteiskuntien toiminnalle. Se uhkaa demokratian toteutumista ja peruseriaatteita esimerkiksi vaaleihin liittyen. Työssäni olen esittänyt, että disinformaation uskomisen seurauksena aiemmin objektiivisina pidettyihin instituutioihin, kuten mediaan, kohdistuu skeptisyyttä ja epäluottamusta, mikä voi todella olla uhka demokratian toteutumiselle. Disinformaatio on ilmiönä ajankohtainen ja sosiaalipsykologian tutkimuskentällä varsin tuore, sillä valtaosa tutkimuksista on julkaistu 2020-luvulla. Tutkimuksessa onkin aluksi keskitytty selittämään oman tutkimuskysymyksen tavoin syitä disinformaation leviämiseen ja siihen uskomiseen. Vähemmän on kiinnitetty huomioita siihen, mitkä tekijät voivat vähentää disinformaation vaikuttavuutta. Mielenkiintoisen avauksen tähän antaa Humprechtin, Esserin ja Val Aelstin (2020) kehittämä malli maakohtaisesta resilienssistä disinformaatiota vastaan.

Humprechtin ym. (2020) mallissa mailla, joilla on vahva julkisen palvelun mediatoimija, polarisaatio ja poliittinen kommunikaatio on vähäistä ja luottamus mediaa ja uutisia kohtaan on korkealla, on korkeampi resilienssi verkossa leviävää disinformaatiota kohtaan. Mallin muuttujiin perustuvan selvityksen suhteen Suomella on vertailun korkein resilienssi disinformaation leviämistä vastaan (mt). Olen kuitenkin työssäni osoittanut, että disinformaation aiheuttamat seuraukset yhteiskunnallisten instituutioiden luotettavuutta kohtaan koskevat myös Suomea. Esimerkiksi populistisen retoriikan tukema skeptisyys perinteistä mediaa kohtaan voi johtaa julkisen mediapalvelun mittaviin budjettileikkauksiin, kuten tuoreet vaihtoehtobudjetit ehdottavat (Helsingin Sanomat, 1.12.2022).

Työssäni olen tutkimuskirjallisuuden avulla muodostanut kokonaiskuvan disinformaatioon uskomisen yksilötason syistä ja seurauksista sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Olen osoittanut, että sosiaalinen identiteetti on merkittävä tekijä selittämään uskomisen syitä sekä seurauksia. Epävarmuuden tunteet yhdistettynä poliittiseen identiteettiin selittävät sitä, miksi joku on alttiimpi

uskomaan disinformaatioon. Sosiaalinen identiteetti selittää myös disinformaatioon uskomisen seurauksia. Äärioikeistolaiseen ideologiaan yhdistyvä populistinen retoriikka hyödyntää sisä- ja ulkoryhmiä jakaessaan yhteiskuntaa yksinkertaistaen kansaan ja sisäryhmää uhkaavaan korruptoituneeseen eliittiin, johon myös perinteinen media lukeutuu. Identifioituminen tällaista retoriikkaa hyödyntävään ryhmään aiheuttaa mediakäsitysten muuttumista ja epäluottamuksen lisääntymistä yhteiskunnallisia instituutioita kohtaan. Sosiaalinen identiteetti vahvistuessaan eriyttää niiden maailmankuvia, jotka uskovat disinformaatioon ja jotka eivät usko, yhä kauemmas toisiaan. Sosiaalisen identiteetin mekanismit, jotka voivat helpottaa yksilön epävarmuuden tunteita ja tehdä maailmasta turvallisemman ja selkeämmin jäsenneilyn paikan, voivatkin toimia yhteiskunnallista polarisaatiota ja epäjärjestyä vahvistaen.

LÄHDELUETTELO

Baptista, J. P., & Gradim, A. (2022). Who believes in fake news? Identification of political (a) symmetries. *Social Sciences, 11*. <https://doi.org/10.3390/socsci11100460>

Bessi, A., Coletto, M., Davidescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015) Science vs conspiracy: Collective narratives in the age of misinformation. *PLoS ONE, 10*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118093>

Bingley, W. J., Greenaway, K. H., & Haslam, S. A. (2022). A social-identity theory of information-access regulation (SITIAR): Understanding the psychology of sharing and withholding. *Perspectives on Psychological Science, 17*, 827–840.

Cohen, E. L., Atwell Seate, A., Kromka, S. M., Sutherland, A., Thomas, M., Skerda, K., & Nicholson, A. (2020). To correct or not to correct? Social identity threats increase willingness to denounce fake news through presumed media influence and hostile media perceptions. *Communication Research Reports, 37*, 263–275.

Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Advances in Political Psychology, 40*, 3–35.

Euroopan komissio. (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent high level group on fake news and online disinformation*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Fletcher, R. (2022). Have news audiences become more polarised over time? Teoksessa N. Newman, R. Fletcher, C. T. Robertson, K. Eddy & R. K. Nielsen (toim.), *Reuters institute digital news report 2022* (s. 38–41). Haettu osoitteesta https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf

Flynn, D. J., Nyhan, B., & Reifler, J. (2017). The nature and origins of misperceptions: understanding false and unsupported beliefs about politics. *Political Psychology*, 38, 127–150.

Gibbons, A., & Carson, A. (2022). What is misinformation and disinformation? Understanding multi-stakeholders' perspectives in the Asia Pacific. *Australian Journal of Political Science*, 57, 231–247.

Greenaway, K. H., Wright, R. G., Willingham, J., Reynolds, K. J., & Haslam, S. A. (2015). Shared identity is key to effective communication. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41, 171–182.

Guess, A. M., & Lyons, B. A. (2020). Misinformation, disinformation, and online propaganda. Teoksessa N. Persily & J. A. Tucker (toim.), *Social media and democracy. The state of the field, prospects for reform* (s. 10–33). Cambridge: Cambridge University Press.

Haasio, A., Ojaranta, A., & Mattila, M. (2017). Valheen lähteillä – Valemedian lähteistö ja sen luotettavuus. *Media & Viestintä*, 40, 100–121.

Hameleers, M. (2020). Populist disinformation: Exploring intersections between online populism and disinformation in the US and the Netherlands. *Politics and Governance*, 8, 146–157.

Helsingin Sanomat. (1.12.2022). Kokoomus ja PS leikkaisivat Ylen budjettia reilusti: ”Esimerkiksi viher-vasemmistolaista aate-maailmaa edustaa Yle Kioski”. Haettu osoitteesta <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000009238710.html>

Helsingin Sanomat. (7.11.2022). ”Ei ole normaalia”, presidentti sanoi siitä, mitä Yhdysvalloissa parhaillaan tapahtuu – Tällaiset ovat huomisten vaalien panokset. Haettu osoitteesta <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000009167099.html>

Helsingin Sanomat. (8.1.2021). Turha syyttää ”hulluja amerikkalaisia”, sama voisi tapahtua Euroopassa – ja melkein jo tapahtuikin. Haettu osoitteesta <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000007726062.html>

- Hogg, M. A. (2021). Uncertain self in a changing world: A foundation for radicalisation, populism, and autocratic leadership. *European Review of Social Psychology*, 32, 235–268.
- Hogg, M. A. & Gøtzsche-Astrup, O. (2021). Self-uncertainty and populism. Why we endorse populist ideologies, identify with populist groups, and support populist leaders. Teoksessa J. P. Forgas, W. D. Crano & K. Fiedler (toim.), *The psychology of populism. The tribal challenge to liberal democracy* (s. 197–218). New York: Routledge.
- Hogg, M. A. (2011). Uncertainty-identity theory. Teoksessa P. A. Van Lange, A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (toim.), *Handbook of theories of social psychology: Volume 2* (s. 62–80). Lontoo: SAGE Publications.
- Horner, C. G., Galletta, D., Crawford, J., & Shirsat, A. (2021). Emotions: The unexplored fuel of fake news on social media. *Journal of Management Information Systems*, 38, 1039–1066.
- Humprecht, E., Esser, F., & Val Aelst, P. (2020). Resilience to online disinformation: a framework for cross-national comparative research. *The International Journal of Press/Politics*, 25, 493–516.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., & Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129, 339–375.
- Jost, J. T., Napier, J. L., Thorisdottir, H., Gosling, S. D., Palfai, T. P., & Ostafin, B. (2007). Are needs to manage uncertainty and threat associated with political conservatism or ideological extremity? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 989–1007.
- Kivinen, K. (2022). Digitaalinen informaatiolukutaito (DIL) – Mitä se on? Teoksessa K. Kivinen, M. Aslama Horowitz, P. Havula, T. Härkönen, C. Kiili, E. Kivinen, H. Pönkä, J. Pörsti, M. Salo, J. Vahti & R. Vuorikari (toim.), *Digitaalinen informaatiolukutaito. Yleistajuinen opas digitaalisen uutisvirran seuraajille* (s. 8–11). Helsinki: Faktabaari EDU.

Newman, N. (2022). Executive summary and key findings. Teoksessa N. Newman, R. Fletcher, C. T. Robertson, K. Eddy & R. K. Nielsen (toim.), *Reuters institute digital news report 2022* (s. 8–31). Haettu osoitteesta https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf

Nisbet, E. C., & Kamenchuk, O. (2019). The psychology of state-sponsored disinformation campaigns and implications for public diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 14, 65–82.

Noppari, E., Hiltunen, I., & Ahva, L. (2019). User profiles for populist counter-media websites in Finland. *Journal of Alternative and Community Media*, 4, 23–37.

Oyserman, D., & Dawson, A. (2021). Your fake news, our facts: Identity-based motivation shapes what we believe, share, and accept. Teoksessa R. Greifeneder, M. E. Jaffé, E. J. Newman, & N. Schwarz (toim.), *The psychology of fake news: Accepting, sharing, and correcting misinformation* (s. 173–195). Lontoo: Routledge.

Pariser, E. (2012). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. New York: Penguin Press.

Pyrhönen, N., & Bauvois G. (2020). Conspiracies beyond fake news. Producing reinformation on presidential elections in the transnational hybrid media system. *Sociological Inquiry*, 90, 705–731.

Reunanen, E. (2018). *Uutismedia verkossa 2018. Reuters-instituutin digital news report Suomen maaraportti*. Haettu osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/103750/978-952-03-0796-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Reunanen, E. (2022). *Uutismedia verkossa 2022. Reuters-instituutin digital news report Suomen maaraportti*. Haettu osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/140958/978-952-03-2483-4.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Schulz, A., Wirth, W., & Müller, P. (2020). We are the people and you are fake news: A social identity approach to populist citizens' false consensus and hostile media perceptions.

Communication Research, 47, 201–226.

Shu, K., Bhattacharjee, A., Alatawi, F., Nazer, T. H., Ding, K., Karami, M., & Liu, H. (2020).

Combating disinformation in a social media age. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, 10, <https://doi.org/10.1002/widm.1385>

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An intergrative theory of intergroup conflict. Teoksessa W. G. Austin & S. Worchel (toim.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (s. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

Turel, O., & Osatuyi, B. (2021). Biased credibility and sharing of fake news on social media: Considering peer context and self-objectivity state. *Journal of Management Information Systems*, 38, 931–958.

Turner, J. C. & Reynolds, K. J. (2011). Self-categorization theory. Teoksessa P. A. Van Lange, A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (toim), *Handbook of theories of social psychology: Volume 2* (s. 399–417). Lontoo: SAGE Publications.

Turner, J. C. (1987). *Rediscovering the social group. A self-categorization theory*. Oxford: Basil Blackwell.

Valtioneuvoston kanslia. (2019). *Informaatiovaikuttamiseen vastaaminen. Opas viestijöille*.

Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. Haettu osoitteesta

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161512/VNK_11_2019_Informaatiovai_kuttamisen%20vastaaminen_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Van Prooijen, J-W., Krouwel, A. P. M., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 570–578.

Yle. (13.2.2020). Koronavirus on someaikakauden ensimmäinen tietoepidemia – WHO murtaa tautiin liitettyjä myyttejä. Haettu osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-11206607>.